

تدوین استاندارد فیلم آموزشی

• محمد تقی زائری

محسوب می‌شود. هر یک از این دیدگاه‌ها سبب ایجاد طرح یا برنامه‌ی آموزشی خاصی می‌شود.

• تحلیل مخاطبان

برای تنظیم تجربیات یادگیری، شناخت مخاطبان برنامه یا تحلیل یادگیرندگان از فعالیت‌های اساسی به‌شمار می‌رود. سوابق اجتماعی و آموزشی، سطح دانش فعلی، نیازهای یادگیری، سبک یادگیری، ارزش‌ها و نگرش‌ها، انگیزه و میل به یادگیری از جمله مسائلی است که به هنگام شناسایی مخاطبان مورد توجه قرار می‌گیرد.

• تعیین هدف‌های آموزشی

در بعضی شرایط، هدف‌های آموزشی از پیش تعیین شده است و طراح آموزشی تنها با بهره‌گیری از هدف کلی که برای برنامه فراهم آمده است، به طراحی می‌پردازد. هدف‌های آموزش و یادگیری براساس نیازهای آموزشی تعیین می‌شوند. نیازهای آموزشی که بیان‌کننده‌ی فاصله‌ی بین وضعیت موجود و مطلوب‌اند، از طریق فرایند نیازسنجی شناسایی می‌شوند.

• تدوین محتوای آموزشی

پس از تعیین هدف‌های آموزشی وقت آن است که درباره‌ی محتوای آموزشی یا تجربیات یادگیری اندیشیده شود. تجربیات یادگیری محتوای

در سال ۱۳۹۲ شورای تدوین استاندارد فیلم آموزشی با حضور مدیرکل، معاونان و تعدادی از کارشناسان دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی تشکیل و سندی در ۳۷ صفحه نگاشته شد که بخشی از آن را در ادامه می‌بینیم.

طراحی فیلم آموزشی

در طراحی هر فیلم آموزشی مهم‌ترین نکاتی که باید مد نظر قرار گیرند، عبارت‌اند از:

۱. طراحی آموزشی

در طراحی یک فیلم آموزشی لازم است به موارد زیر توجه شود.

- انتخاب دیدگاه مناسب
- تحلیل مخاطبان
- تعیین هدف‌های آموزشی
- تدوین محتوای آموزشی
- تصمیم‌گیری درباره‌ی قالب آموزشی
- تعیین روش‌های استفاده از فیلم در آموزش
- تعیین روش‌ها و روال‌های ارزش‌یابی.

• انتخاب دیدگاه مناسب

بنیان طراحی آموزشی بر دیدگاه‌های مختلفی استوار است که در آموزش پدید آمده یا در این حوزه به‌کار گرفته شده‌اند. رفتارگرایی، شناخت‌گرایی و ساخت‌گرایی سه دیدگاه اصلی یادگیری است که هر کدام یک پارادایم

آموزش را شکل می‌دهد. این تجربیات متنوع‌اند و فعالیت‌هایی چون مشاهده، مطالعه، تفکر، پرسیدن و انجام دادن آزمایش را در بر می‌گیرند. به هنگام تهیهی محتوای فیلم‌های آموزشی باید درباره‌ی قالب برنامه‌اندیشید.

● تصمیم‌گیری درباره‌ی قالب برنامه‌ی آموزشی

در این مرحله براساس محتوایی که در گام قبل تدوین شده است، شکل و قالب فیلم تعیین می‌شود. عواملی چون ماهیت موضوع آموزشی، امکانات موجود، مخاطبان برنامه، روش‌های آموزشی و نظایر آن بر انتخاب نوع قالب برنامه اثر می‌گذارند. برخی فیلم‌ها به شکل داستان تهیه می‌شوند. برخی به صورت مستند ساخته می‌شوند و بالاخره تعدادی از فیلم‌های آموزشی نیز تدریس معلم و تجربیات خارج از کلاس درس را با یکدیگر ترکیب می‌کنند.

● تعیین روش‌های استفاده از فیلم در آموزش

از فیلم‌های آموزشی به شکل‌های مختلفی در آموزش استفاده می‌شود. گاهی فیلم به صورت یک رسانه‌ی مستقل و بدون کمک معلم یا مربی عمل می‌کند. شکل دیگر کاربرد فیلم‌های آموزشی هنگامی است که از این رسانه به عنوان ابزاری برای غنی‌سازی محیط یادگیری استفاده می‌شود.

● تعیین روش‌ها و روال‌های ارزش‌یابی

در فرایند آموزش و یادگیری، ارائه‌ی محتوای یادگیری آخرین مرحله نیست. پس از آنکه یادگیرندگان در طول اجرای فرایند آموزش و یادگیری در معرض تجارب یادگیری قرار گرفتند، لازم است میزان کارایی نظام آموزشی و... بررسی شود. یکی از شناخته‌شده‌ترین انواع ارزش‌یابی، که برخی آن را تنها نوع ارزش‌یابی آموزشی می‌پندارند، ارزش‌یابی پیشرفت یادگیری است.

۲. طراحی هنری و فنی

به منظور طراحی هنری و فنی فیلم آموزشی لازم است به موارد زیر توجه شود.

- طرح فیلم‌نامه
- طراحی سیناپس
- نگارش فیلم‌نامه
- تهیه‌ی فیلم‌نامه‌ی مصور
- دکوپاژ کردن فیلم‌نامه
- پیش تولید
- تولید
- پس تولید

● فیلم‌نامه

یکی از ارکان سینما فیلم‌نامه است. فیلم‌نامه چیزی نیست جز ثبت علائم و اشاراتی برای انتقال اصوات و تصاویر بر فیلم به طریقی که ابلاغ پیام فیلم‌ساز حداکثر تأثیر خود را در کمترین زمان بر مخاطب بگذارد.

● فیلم‌نامه‌ی مصور

تقریباً شبیه طرح‌هایی است که برای نقاشی متحرک تهیه می‌شود و البته در کنار آن توصیفی از رویداد هر صحنه نیز وجود دارد.

● دکوپاژ کردن فیلم‌نامه

دکوپاژ فیلم‌نامه به منظور ساختن فیلم، تقسیم صحنه‌های طولانی به قطعه‌های تصویری کوچک‌تر است. طبق تعریف، هر قطعه «نما» نام دارد.

۳. ترکیب‌بندی در فیلم

- در ترکیب‌بندی فیلم نکات زیر باید مورد توجه قرار بگیرد.
- مفهوم ترکیب‌بندی
- محل قرارگیری موضوع
- فضای سر و فضای نگاه
- خط افق

● مفهوم ترکیب‌بندی

عبارت از ترکیب کلی عوامل و عناصر تشکیل‌دهنده‌ی نما از لحاظ نحوه‌ی انتخاب، استقرار، حرکت، اندازه، شکل، طرح، رنگ، نور، عمق و بُعد و ترتیب و توازن این عوامل و عناصر و حرکات دوربین و زوایای آن نسبت به نماست.

● محل قرارگیری موضوع (کادر طلایی)

مرکز توجه کادر تصویر نقطه‌ای است که توجه بیننده را به سرعت به خود جلب می‌کند.

● فضای سر و فضای نگاه

به فاصله‌ی لبه‌ی بالای کادر تصویر تا سر سوژه، «فضای سر» گفته می‌شود.

● خط افق

وجود خط افق در تصویری از منظره، باعث ایجاد عمق و بُعد در آن می‌شود و از طرف دیگر بر جذابیت صحنه نیز خواهد افزود. هنگامی که فضای حاکم زمین است، خط افق طبعاً در بالای کادر قرار می‌گیرد. اگر خط افق در پایین کادر باشد، سبکی و راحتی در تصویر القا می‌شود و بیننده توجه کمتری به پایین کادر می‌کند.

۴. تیتراژ فیلم

تیتراژ واژه‌ای فرانسوی و فرمی نمایشی-تجسمی است که در آغاز و پایان فیلم‌ها قرار می‌گیرد. حضور سه عنصر گرافیک، حرکت و صدا با محوریت موضوع خاص برای تیتراژ لازم و ضروری است. حرکت و صدا به جنبه‌های نمایشی تیتراژ مربوط می‌شود و طراحی گرافیک، شرط لازم برای تجسمی بودن آن است. دیدگاه‌های متفاوتی درباره‌ی تیتراژ وجود دارد؛ یک دیدگاه آن را فقط شناسنامه‌ی فیلم یا برنامه می‌داند. دیدگاه دیگر، تیتراژ را زنگ اعلام شروع فیلم در نظر می‌گیرد. تیتراژ شروع فیلم شامل نویسنده، کارگردان، تهیه‌کننده و... و تیتراژ پایانی فیلم شامل بازیگران فرعی، دستیاران، سیاهی‌لشگرها و... است.

ارزش‌یابی فیلم آموزشی

بحث ارزش‌یابی فیلم‌های آموزشی را می‌توان از دو منظر مورد بررسی قرار

داد؛ نخست آنکه فیلم‌های آموزشی را می‌توان به‌عنوان ابزاری برای ارزش‌یابی استفاده کرد. از این منظر، فیلم آموزشی به کمک ارزش‌یابی می‌آید و می‌تواند در نقش ابزار تسهیل‌کننده و یاری‌دهنده‌ی سنجش و ارزش‌یابی آموزشی قرار بگیرد.

منظر دوم، فیلم آموزشی را موضوع ارزش‌یابی قرار دهیم. از این منظر معیارهایی مورد بحث قرار می‌گیرند که انتظار می‌رود فیلم‌های آموزشی از آن معیارها برخوردار باشند. در واقع، اثربخشی فیلم‌های آموزشی به میزان توجه به این معیارها بستگی دارد.

ارزش‌یابی فیلم آموزشی

تعیین ملاک‌های ارزش‌یابی فیلم، به‌خصوص فیلم آموزشی، نیازمند دقت بالایی است. به‌عنوان مثال اگر نگاهی به نحوه‌ی انتخاب ده فیلم برتر از نظر کارشناسان، دست‌اندرکاران و منتقدان بیندازیم، متوجه می‌شویم که تا چه حد این انتخاب‌ها متفاوت‌اند و به‌دست آوردن ملاک‌های این انتخاب‌ها، دسته‌بندی و مدون کردن آن‌ها تا چه اندازه دشوار است. ولی اگر با رویکرد سیستمی و تأکید بر عناصر درون‌داد، فرایند، برون‌داد و پیامد به تعیین معیارهای ارزش‌یابی فیلم آموزشی بپردازیم، توجه به این چهار عنصر نظام آموزشی ما را به روشی ساده ولی جامع خواهد رساند که می‌تواند مبنای تدوین معیارهای معقولی قرار گیرد.

درون‌داد: توجه به بضاعت‌های محتوایی و بیان علمی فیلم

مهم‌ترین هدف و رسالت فیلم آموزشی، کاربرد آن در فرایند یاددهی - یادگیری است. لذا سؤال مهم این است که این فیلم چه چیزی را آموزش می‌دهد؟

- محتوای فیلم آموزشی باید به شکل طبقه‌بندی شده‌ای دارای اهداف کلی و جزئی باشد.

- محتوای علمی فیلم باید قابل ارجاع علمی باشد.

- مفاهیم، اصول و نظریه‌هایی را که ارائه می‌دهد از نظر علمی، صحیح و دارای منبع مشخص باشد و...

در یک جمع‌بندی، محتوای فیلم آموزشی باید به شکل طبقه‌بندی شده‌ای دارای اهداف کلی و جزئی باشد و ارزش ارجاع و سندیت علمی نیز داشته باشد.

فرایند: توجه به توانایی‌های ساختاری و هنری فیلم

بررسی هر کدام از جنبه‌ها به‌طور طبیعی با جنبه‌های دیگری مرتبط است، به‌عنوان مثال، بحث محتوا و ساختار فیلم در هم تنیده شده‌اند. اما برای ارزش‌یابی دقیق‌تر باید این دو را از هم تجزیه کرد.

- رابطه‌ی منطقی و مؤثر بین شکل فیلم با محتوای علمی آن: در واقع، هر محتوای علمی می‌تواند بر ساختار و شکل روایت فیلم تأثیر بگذارد. ساختار در فیلم آموزشی با توجه به محتوای آن تعیین می‌شود.

- ترکیبی بودن ساختار: از جمله مزیت‌های مؤثر در فیلم آموزشی استفاده از ساختارهای متنوع و چندرسانه‌ای است. فیلمی که از ساختارهای چندرسانه‌ای در مناسب‌ترین شکل استفاده می‌کند، می‌تواند ارتباط عمیق‌تر و تأثیر ماندگارتری بر مخاطب خود بگذارد.

- تکرار مفاهیم مهم آموزشی: فیلم آموزشی باید مفاهیم مهم خود را در قالب‌های مختلف هم‌چون تکرار تصویر، تکرار در گفتار متن، نمایش گرافیکی و تأکید بر نشانه‌ها، بازنمایی و با هر بار تکرار مفاهیم مهم به تعمیق یادگیری کمک کند.

- هم‌خوانی و روان بودن روایت و ساختار: ریتم مناسب، به‌ویژه با توجه به محتوا و ویژگی‌های مخاطب، خلاقیت‌ها و لحظات مؤثر خاص، برخورداری از فناوری و تکنیک‌های نو، طول زمان فیلم و... از جمله عناصر هم‌خوانی و روان بودن ساختار در فیلم آموزشی است.

برون‌داد: توجه به نتایج ارتباطی فیلم

مخاطب‌شناسی در شکل ارتباطی رسانه‌ی فیلم جایگاهی ویژه دارد اما در فیلم آموزشی اهمیت این موضوع بسیار بیشتر است. فیلم آموزشی باید سن، فرهنگ، عادت، علایق، سطح علمی و دانش پایه‌ی مخاطب را در نظر بگیرد و بر این اساس است که سطح علمی محتوا و ساختار فیلم آموزشی شکل می‌گیرد.

پیامد: توجه به تأثیر فیلم در تغییر نگرش و رفتار مخاطب

از آنجا که فیلم آموزشی، در اساس، رسانه‌ای کاربردی است، روند ارسال پیام باید به‌گونه‌ای باشد که موجب افزایش اطلاعات، تغییر نگرش و تغییر رفتار مخاطب شود. هر یک از دستاوردهای مذکور می‌تواند ملاکی برای ارزش‌یابی کیفی فیلم آموزشی باشد. فیلم آموزشی اگر فقط موجب افزایش اطلاعات شود به سطح کارکرد رسانه‌هایی نظیر دایرة‌المعارف‌ها، دانستنی‌ها و... تنزل می‌یابد، لذا در ارزش‌یابی از درجه‌ی کیفی نازل‌تری برخوردار خواهد شد.

معیارهای کلی ارزش‌یابی فیلم آموزشی

برای ارزش‌یابی هر فیلم آموزشی لازم است معیارهای کلی زیر در نظر گرفته شود.

۱. تناسب فیلم با مطلب مورد آموزش
۲. اثربخشی فیلم آموزشی
۳. مقرون به صرفه بودن
۴. توجه به فرهنگ مخاطب
۵. تناسب با توانایی خواندن (سواد) و سن مخاطبان
۶. پرهیز از هر نوع سوگیری.

معیارهای اختصاصی فیلم آموزشی

۱. معیارهای محتوایی
۲. معیارهای فنی و هنری

پی‌نوشت
۱. پارادایم (Paradigm) از واژه یونانی *Paradigma* ریشه می‌گیرد و به معنای الگو، مدل، طرح و نظایر آن‌هاست. به عقیده توماس کوهن (۱۹۹۶-۱۹۲۲) پارادایم عبارت است از نوعی دست آورد جدید که از روی آن سنت منسجمی درباره‌ی پژوهش علمی و همچنین شیوه‌ی عامی برای نگرش به جهان، تدوین گردد.